

"1312 SAYILI TÜRKİYE ELEKTRİK KURUMU KANUNUNUN BAZI MADDELERİNİN DEĞİŞTİRİLMESİ, İKİ MADDESİNİN YÜRÜRLÜKTEN KALDIRILMASI, BAZI MADDE, BENT VE FIKRA EKLENMESİ HAKKINDAKİ KANUN TASARISI" İLE İLGİLİ TMMOB ELEKTRİK MÜHENDİSLERİ ODASI-'NİN GÖRÜŞÜ

Elektrik enerjisini, diğer sektörel üretim mallarından ayıran en büyük özelliği depo edilememesidir. Diğer sektörlerde üretim ve tüketimde ortaya çıkan darboğaz ve aşırı talepleri, önceden stoklanan mallar ile karşılamak mümkün iken elektrik enerjisinde böyle bir olanak bulunmamaktadır. Elektrik enerjisinde talep çok esnekler. Günün değişik saatlerinde, yılın çeşitli aylarında talep değişikliği göstermektedir. İşte elektrik enerjisi bu nedenle talebin ortaya çıktığı anda ve talep edilen kadar (ne eksik ne de fazla) üretilmek zorundadır.

Aynı durum iletim ve dağıtım hizmetlerinde de benzer şekilde kendisini göstermektedir. Elektrik üretiminde bir darboğaz olmasa dahi iletim ve dağıtım sistemlerinde meydana gelebilecek arızalar veya yatırımlarındaki gecikmeler, yeterli düzeyde üretilen elektrik enerjisini tüketicilere arz edememek sonucunu doğuracaktır. Bu durumda elektrik enerjisinin üretim, iletim ve dağıtım faaliyetlerinin birbiri ile düzenli ve koordineli olarak yürütülmesi zorunludur.

Bu da tek elden yürütülecek planlamaya göre gerçekleştirilecek yatırımlar ve sıkı bir denetim ve koordinasyon ile gerçekleştirilebilir. Sonuç olarak elektrik enerjisinin üretim, iletim ve dağıtım faaliyetlerinin bir elde toplanması en uygun bir çözümdür.

Bu nedenle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra pek çok ülkede elektrik enerjisi hizmetlerinin tek elden yürütülmesini sağlayacak kurumlar kurulmuştur. Örnek olarak, Fransa, İngiltere, İtalya, Yunanistan gösterilebilir.

Ülkemizde de elektrik enerjisinin tek elden yürütülmesinin Önemi 1950'li yılların başlarında anlaşılmuştur. 1930'lu yıllara kadar çeşitli imtiyazlı yabancı şirketler eliyle yürütülen elektrik hizmetlerinin 1938'den sonra devletçe yürütülmesi ilkesi benimsenerek bu şirketler satın alınarak devletleştirilmiştir. Bu arada Etibank, MTA, Elektrik İşleri Etüd İdaresi gibi kuruluşlar kurularak, elektrik enerjisini yürütme görevi bunlara verilmiştir. Sonra Devlet Su İşleri, Türkiye Kömür İşletmeleri ve İller Bankası da bu konuda görevlendirilmişlerdir.

1950'den sonra ülke yönetimindeki değişen ekonomik politika elektrik enerjisi politikasına da yansımış ve tekrar elektrik enerjisi hizmetlerinin imtiyazlı şirketler eliyle yürütülmesine karar verilmiştir. Böylece;

- Kuzeybatı Anadolu Elektriklendirme T.A.O.
- Ege Elektrik T.A.Ş.
- Çukurova Elektrik A.Ş.
- Kepez ve Antalya Havalisi Elektrik Santralleri T.A.O. gibi özel imtiyazlı şirketler kurulmuştur. Fakat Çukurova Elektrik A.Ş. (ÇEAŞ) ve Kepez ve Antalya Havalisi Elektrik Santralleri T.A.O. (KEPEZ) dışında kalan diğer iki şirket kuruluşlarını tamamlayamamış ve tasfiye edilmişlerdir.

1953 yılında toplanan "Birinci İstisari Enerji Kongresinde Türkiye'de elektrik enerjisi üretim-iletim ve dağıtım işlerinin bir Kurum elinde toplanmasının ülke çıkarları açısından uygun olacağı görüşüne varılmış ve Türkiye Elektrik Kurumu (TEK)'nin kurulması için tavsiye kararı alınmıştır. 1958 yılında ilk defa ve 1963 ve 1966 yıllarında ikinci ve üçüncü kez TBMM'ne getirilen TEK yasa tasarısı nihayet 1970 yılında yasalaşmış ve 26 Ekim 1970'de TEK faaliyete geçmiştir.

1312 sayılı TEK Yasası ile bazı istisnalar dışında, tekelinde olmak üzere elektriğin üretim, iletim, dağıtım ve ticareti TEK'e görev olarak verilmiştir. Bu yasada belirtilen üç istisna ile;

1. Su kaynaklarından elektrik üretimi konusunda etüd, planlama ve inşaat projesi hazırlama ve bu projelerin inşası Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'ne bırakılmıştır.
2. Belediyeler, köyler ve diğer amme hüviyetindeki hükmi şahısların kendi sınırları içerisinde kalmak üzere kendilerinin kurup, işletebilmesi hükmü getirilmiştir.
3. 1312 sayılı yasadaki önce Devletçe verilmiş imtiyaz sahibi şirketlere ait (ÇEAŞ, KEPEZ) imtiyaz hukuk ve vecibeleri, imtiyaz sürelerinin sonuna kadar saklı tutulmuştur.

Ancak TEK Yasası, her ne şekilde olursa olsun sona eren imtiyaz haklarının TEK'e geçeceğini, kendi yetkili organlarının kararı ve TEK'in yönetim kurulunun kabulü şartıyla Belediye şebekelerinin de TEK tarafından devralınacağı hükmünü getirmiştir.

Yani başlangıçta bazı istisnalar kabul eden TEK Yasası sonuçta bütün hizmetlerin TEK'de birleşmesini amaçlamaktadır. Gerçekten elektrik enerjisinden tam olarak ve en verimli bir şekilde yararlanabilmek için elektrik enerjisi üreten santrallerden, en uçtaki tüketicilere kadar uzanan sistemler topluluğunun bir bütün olması, bu bütünün her kademesinde tek bir yönetimin egemen olması ELEKTRİK MÜHENDİSLERİ ODASI'NIN yıllardır savunduğu ilkeler arasındadır.

Bu amacı gerçekleştirmek üzere hazırlandığı gerekçesinde ısrarla vurgulanan ve halen Danışma Meclisi komisyonlarında görüşülmekte olan TEK yasası değişiklik tasarısı;

1. Belediyelerin elindeki dağıtım şebekelerinin bu amaçla TEK'e devrini öngörürken,
2. Üretim tesislerinin yapım ve işletmesinin özel ve tüzel kişilerce yapılabilmesine olanak sağlamaktadır.

Böylece TEK çatısı altında bütün hizmetlerin bir taraftan birleştirilmesi sağlanırken diğer taraftan parçalanması cihetine gidilmektedir ki bu husus hem elektrik hizmetlerinin ülkemizdeki tarihi gelişimine ters düşmekte, hem de yasa tasarısının gerekçesiyle çalışmaktadır.

Bilindiği gibi, elektrik gibi kamu yararı ağır basan bir hizmet sektöründe dahi kurulsalar, özel şirketler kâr amacıyla çalışırlar. Oysa elektrikte kâr bir amaç değildir. Beş yıllık kalkınma planlarında da belirtile geldiği üzere elektrik sektöründe izlenmesi gereken temel ilke, sanayimizin ve sosyal gelişmemizin temeli ve itici gücü olan elektrik enerjisinin yeterli, güvenilir ve ucuz olmasıdır. Oysa amacı kâr olan özel şirketlerin bu temel ilkeye uymaları olanaklı değildir. Bu kendi mantıkları yönünden de doğal sayılmalıdır, örneğin, son yıllarda ÇEAŞ'ın elektrik üretiminde izlediği yola bu savımızı ispatlamaya yeterlidir, sanırız.

ÇEAŞ'ın yıllık faaliyet raporlarında üretim kapasitesinin 700-800 milyon kWh olduğu açıklanan Mersin Termik Santrali (fuel-oil ile çalışır) son yıllarda bu üretim değerine çıkamamıştır. ÇEAŞ'ın yıllık faaliyet raporlarından alınan bilgilere göre bu santralin yıllık üretimi; 1979 yılında 475 milyon kWh, 1980 yılında 390 milyon kWh üretmiştir. Bu düşük üretimin nedeni bu yıllarda fuel-oil fiyatlarının çok yükselmesidir. Zira bu yüksek fiyatlarla ÇEAŞ Mersin Santralını 300-400 milyon kWh yerine daha fazla üretim kapasitesinde çalıştırsa idi kârı azalacaktı. Şirket bunu kabul etmediğinden bu santrali ülkede elektrik kısıntıları sürerken daha düşük kapasitede çalıştırabilmiştir. Oysa aynı yıllarda TEK daha fazla üretim yapabilmek için fuel-oil'den çok daha pahalı olan gaz türbinlerinin çalıştırmıştır.

Bu da göstermektedir ki elektrik üretimini özel kesime vermek ülke çıkarları açısından büyük sakıncalar doğuracak niteliktedir. Her ne kadar yasa tasarısının gerekçesinde bu sakıncaları bir nebze azaltabilmek için özel kesimin sadece küçük su ve kömür kaynaklarından yararlanmak suretiyle elektrik üretimi yapabilecekleri açıklanmakta ise de sonuç gene de değişmemektedir. Bir kere yasa tasarısında böyle bir kayıt yoktur. Kayıt olsa bile küçük su ve kömür kaynaklarının tarifi yapılmamış ve sınırları çizilmemiştir.

Küçük su ve kömür potansiyelinden yararlanmak, öncelikle kaynak rezervlerini ortaya çıkaracak uzun süreli bir araştırmayı, ardından da elde edilecek bu verilere dayalı bir planlama ile bu planlamaya uygun üretim ünitelerinin yurt içinde seri imalatını gerçekleştirmekle sağlanır. Böylesine kapsamlı bir çalışmanın özel şirketler eliyle gerçekleştirilemeyeceği açıktır, özel kesimin bu sahaya «irimesi ile olsa olsa ülkemizde bol miktarda küçük ve orta güçlü gaz türbini ve dizel santrali kurulması ve işletilmesi hızlanacaktır. Bunun ekonomimize getireceği olumsuz etkiyi belirtmeyi bile yersiz görmekteyiz.

Belediye şebekelerinin TEK'e devri konusundaki görüşümüzü yukarıda genel olarak belirtmiştik. Ancak bu konuda yasa tasarındaki hükümler Belediye şebekelerinin devralınması ile amaçlanan hizmeti gerçekleştirmeye yeterli değildir. Şöyle ki;

1. Belediye elektrik şebekelerinin TEK'e geçmesi ile TEK ile Belediyeler arasındaki koordinasyon bozukluğundan ileri gelen olumsuzlukların giderilerek daha iyi bir yatırım ve işletme politikası izleneceği ifade edilmektedir.

Ancak tasarı bu şekilde yasalaştığı takdirde, Belediyeler ile aradaki sorunlar çözümlenirken ÇEAŞ ve KEPEZ imtiyaz sınırları içerisinde bu defa TEK ile bu iki şirket arasında aynı sorunlar çıkacaktır. Çünkü mevcut imtiyaz sözleşmelerine göre ÇEAŞ ve KEPEZ şirketleri Belediye hudutları içerisinde kurulu gücü 500 kW'dan büyük müşterilere doğrudan elektrik enerjisi satabilmektedirler. Aynı belediye sınırları içerisinde hem TEK ve hem de bu şirketlerin birlikte faaliyet göstermeleri yasa tasarisinin gerekçesine aykırı düşmekte ve hizmeti aksatır nitelikte görülmektedir.

Yeni yasa tasarisinde TEK'in tekeli kaldırıldığında ve yeni yeni imtiyazlı şirketlerin kurulmasına olanak tanındığına göre kurulacak yeni imtiyazlı şirketler sınırları içerisinde dağıtım faaliyetine devam edecekler, bir taraftan TEK ile bu şirketler arasındaki daha önce Belediyeler ile TEK arasındaki sürtüşmelerin boyutları daha da genişleyecektir. Daha önemlisi bu gibi şirketlerin çoğalmasıyla TEK giderek elektrik enerjisi dağıtıp satamaz hale gelecektir.

2. TEK'in bugünkü bölgesel örgütü ve teknik ve idari personel durumu bu hizmetleri iyi bir şekilde gerçekleştirmeye yeterli değildir. TEK'in bu hizmetleri hangi bir örgütlenme modeliyle yürüteceği belli değildir. Gerçi TEK yetkililerince bu hizmetlerin TEK'in bünyesinde kurulacak Mahdut Mesuliyetli Müesseseler eliyle yürütüleceği ifade edilmekteyse de yasa tasarisinde böyle bir hüküm bulunmamaktadır. Her ne kadar 440 sayılı İktisadi Devlet Teşekkülleri yasası Kit'lerin işletme faaliyetlerini Müesseseler eliyle yürütülmesini öngörmekteyse de 1312 sayılı TEK Yasasının 23'ncü maddesi TEK'i elektrik üretim, iletim ve dağıtım tesisleri işletmelerini müessese olarak teşkilatlandırmaya mecbur tutmamıştır.

3. TEK'in bu yasa tasarisine ilişkin bazı açıklamalarda bulunmak üzere hazırladığı ve Danışma Meclisi İhtisas Komisyonları üyelerine sunduğu 1.2.1982 tarihli broşürün 15'nci sahifesinde aynen şöyle denilmektedir:

"Ancak, zaman içindeki gelişmelere göre TEK tarafından kurulan Müesseselerin gerekli hallerde yine TEK'in iştiraki bulunan halka açık şirketlere dönüştürülmesi imkânı açık tutulmuştur. Bu takdirde, TEK'in iştiraki olan bu şirketlerin de ileride sosyal hizmet nitelikli işleri yapması mümkün olabilecek ve TEK bu konuda nazım rol oynayacaktır".

Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere bu tasarı bu haliyle yasalaştığı takdirde TEK'e geçecek olan Belediyelerin elektrik hizmetleri ileride kolaylıkla özel şirketlere devredilebilecektir. Yukarıdaki TEK'in beyanından öğrenildiğine göre, ileride kurulacak olan bu şirketler sadece elektrik hizmetiyle de yetinmeyip, Belediye hudutları içerisindeki otobüs, su, havagazı gibi sosyal nitelikli işleri de üstleneceklerdir. Gerçekten de elektrik işletmeleri TEK'e geçtikten sonra hemen hemen bütün Belediyeler baştan otobüs olmak üzere su ve havagazı hizmetlerini yürütemez hale gelecektir.

SONUÇ : Bütün bu söylediklerimizi özetlemek gerekirse;

1. Yasa tasarisinde yer alan maddeler hem kendi aralarında, hem de gerekçe ile çelişmektedirler.

2. TEK'in bugünkü bölgesel teşkilatlanması Belediye elektrik şebekelerini devralınması ile gerekecek hizmetleri yürütmekten uzaktır. Bu nedenle bu hizmetleri yürütmek için gerekli örgütlenme modeli belirtilmelidir.

3. Belediye elektrik işletmelerinin TEK'e devredilmesinden sonra TEK ile Belediyeler arasındaki işbirliği, elektrik ve imar hizmetleri arasındaki koordinasyonu sağlayacak hükümlere mutlak gereksinim bulunmaktadır. Oysa yasa tasarisinde bu gibi hükümler bulunmamaktadır.

4. Belediye şebekelerinin devri ile birlikte mevcut imtiyazlı şirketlerin (ÇEAŞ ve KEPEZ) dağıtım hizmetlerinin de TEK'e devri hizmetin bütünlüğü yönünden gereklidir.

5. Dağıtım hizmetlerinin ileride özel şirketlere devrini önlemek için yasa tasarisinde gerekli önlemler alınmalıdır. İleride bu hizmetlerin özel kesime devri amaçlanıyorsa, Belediyeler elinde kalmasında daha çok kamu yararı bulunmaktadır.

6. Elektrik hizmetlerinin karakteri ve kamu yararı gereği üretim faaliyetleri özel kesime devredilmemelidir.

7. Elektrik hizmetlerinin genel karakteri ve ülkemizdeki tarihsel gelişme sonunda ortaya çıkan ve 1312 sayılı yasa da yer alan TEK'in tekel hakkının kaldırılması elektrik hizmetlerinin geleceği yönünden sakinler doğuracaktır.

Görülmektedir ki yasa tasarisı bu haliyle gerekçesinde belirtilen amacı gerçekleştirmek için yeterli hükümler kapsamamaktadır. Hatta bu amacın dışında hükümler bulunmaktadır.

Bu nedenle bu tasarinın bu haliyle gerçekleştirilmesinin bir süre ertelenmesinde ve ilgili kuruluşların katılacağı toplantılarda ayrıntıları ile tartışılmasında, anılan tasarinın daha da geliştirilmesi ve istenilen amaca ulaşmak için daha uygun alternatifler bulunabilmesi bakımından yarar görmekteyiz.

1312 sayılı yasa tasarisinin 17 yıllık bir hazırlık ve tartışma döneminden sonra yasalaştığı hatırlanacak olursa bu görüşümüzün haklılığını herhalde yadsımak mümkün olmayacaktır.